

CULTURE AND ART

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.2.2.5>

IWAN FRANKO O SPEKTAKLACH TEATRU POLSKIEGO WE LWOWIE (NA MATERIAŁACH DZIENNIKA „KURJER LWOWSKI”, 1888-1892)

Uliana Roi

studentka,

*starszy wykładowca Wydziału Teatralnego i Aktorskiego Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego
imienia Iwana Franki (Lwów, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0002-7697-3533

e-mail: ulyana.roy@lmu.edu.ua

Adnotacja: Artykuł po raz pierwszy wyróżnia blok teatralny i krytyczny artykułów I. Franki na temat spektakli Teatru Polskiego we Lwowie (1888-1892). Po raz pierwszy wprowadzono do obiegu naukowego wzmiankę I. Franki o polskim aktorze komediowym Gustawie Fisherze. W tekstach artykułów I. Franki podkreślono momenty wskazujące na pojawienie się stylu i sposobu pisanie recenzji teatralnych pod koniec XIX wieku, próby dialogu krytyka z reżyserią, przejawy analitycznego zrozumienia wpływu spektaklu na widza. Zwrócono uwagę i skomentowano obecność w artykułach informacji o autorze, analizy utworu, charakterystyki gry aktorskiej, komentarzy dotyczących obecności publiczności. Działalność i dziedzictwo teatralno-krytyczne autora wpisane jest w kontekst polskiego procesu teatralno-kulturalnego i rozwoju ówczesnej publicystyki teatralno-krytycznej.

Słowa kluczowe: recenzja, spektakl, I. Franko, dramaturgia, okres doteatroznawczy, „Kurjer Lwowski”.

IVAN FRANKO ABOUT THE PERFORMANCES OF THE POLISH THEATER IN LVIV (ON THE MATERIALS OF THE DAILY NEWSPAPER “KURJER LWOWSKI”, 1888–1892)

Ulyana Roy

Applicant,

*Senior Lecturer at the Department of Theater Studies and Acting
Ivan Franko National University of Lviv (Lviv, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0002-7697-3533

e-mail: ulyana.roy@lmu.edu.ua

Abstract. The article singles out for the first time the theatrical-critical block of I. Franko's articles about the performances of the Polish theater in Lviv (1888–1892). I. Franko's note about the Polish comedian Gustav Fischer was first introduced into scientific circulation. The texts of I. Franko's articles highlight the moments that testify to the origin of the style and manner of writing theatrical reviews at the end of the XIX century, attempts at dialogue between the critic and the director, manifestations of analytical understanding of the play's impact on the audience. Attention was drawn to and commented on the availability of information about the author in the articles, analysis of the play, characteristics of the acting, comments on the presence of the audience. The author's activity and theatrical-critical work are inscribed in the context of the Polish theatrical-cultural process and the development of theatrical-critical journalism of that time.

Key words: review, play, I. Franko, drama, pre-theatrical period, «Kurjer Lwowski».

ІВАН ФРАНКО ПРО ВИСТАВИ ПОЛЬСЬКОГО ТЕАТРУ У ЛЬВОВІ (НА МАТЕРІАЛАХ ЩОДЕННОЇ ГАЗЕТИ «KURJER LWOWSKI», 1888–1892 РР.)

Уляна Рой

здобувач,

*старший викладач кафедри театрознавства та акторської майстерності
Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна)*

ORCID ID: 0000-0002-7697-3533

e-mail: ulyana.roy@lmu.edu.ua

Анотація. У статті вперше виокремлюється театральньо-критичний блок статей І. Франка про вистави польського театру у Львові (1888–1892). Уперше введено в науковий обіг замітку І. Франка про польського комедійно-

го актора Густава Фішера. У текстах статей І. Франка виокремлено моменти, які свідчать про зародження стилю та манери написання театральних рецензій наприкінці XIX ст., спроби діалогу критика з режисурою, прояви аналітичного осмислення впливу вистави на глядача. Звернено увагу на прокоментовано наявність у статтях інформації про автора, аналіз п'єси, характеристики акторської гри, коментарі щодо присутності публіки. Діяльність та театральні-критичні доробок автора вписано в контекст польського театральні-культурного процесу та розвитку тогочасної театральні-критичної публіцистики.

Ключові слова: рецензія, вистава, І. Франко, драматургія, дотеатрознавчий період, «Kurjer Lwowski».

Вступ. І. Франко від 5 травня 1887 р. був постійно найманим співробітником щоденної польської газети «Kurjer Lwowski», аж поки 11 травня 1897 р. його звільнили після скандалу через публікацію статті «Поет зради». Завдяки цій тривалій, десятилітній, постійній праці він залишив у «Kurjer Lwowski» понад 900 статей на різні теми, і серед них, що для нас дуже важливо, є театральні-публіцистичні статті, де висвітлено актуальні процеси в українському та польському професійних театрах у Львові. Вивчаючи та досліджуючи особливості Франкового стилю анонсів, відгуків, рецензій, статей та публіцистики, дослідники не виокремлювали саме тексти (а вони різножанрові) про вистави польського театру у Львові. Цей невеликий сегмент франкового театральні-публіцистичного доробку є частиною всієї його театральні-критичної публіцистики і цікавий як особіно, так і в контексті Франкової театральні критики загалом.

Основна частина. М. Нечитайлюк, Я. Білоштан, Ю. Бобошко, Р. Пилипчук, О. Клековкін, М. Гарбузюк – дослідники театральні-публіцистичного, історичного та драматургічного доробку І. Франка – опрацювали та вписали його діяльність в історію українського театру. Основний акцент досліджень зроблений на об'єднаній функції концепції історії українського театру І. Франка, аналізі його української драматургії та постановки драматичних текстів. Найчастіше дослідники користуються перекладами театральні-публіцистичних франкових статей із 50-ти томового видання. Проте, на жаль, у ньому натрапляємо на низку неточностей: допущені в друці помилки, купюри в авторських текстах, помилки в перекладах, датуванні виходу статей, розкиданість матеріалів, помилки в коментарях. До прикладу, в коментарі до статті про виставу «Лена» М. Ясенчука актора польського театру В. Воленцького названо актором руським (Франко І., Т. 27, 1980: 414), що не відповідає дійсності, а польську виставу «Венеційський купець» В. Шекспіра в коментарі вписано до репертуару руського театру (Франко І., Т. 28, 1980: 413). Проте в рецензії І. Франка йдеться про виставу, здійснену й поставлену 5 лютого 1892 р. в польському театрі в режисурі А. Валевського, і це підтверджує згадка у статті про польського актора Г. Фішера, виконавця ролі Шейлока (що найважливіше – перший переклад «Венеційського купця» В. Шекспіра українською мовою виконав саме І. Франко, однак відбулося це значно пізніше – 1912 р.). У даному дослідженні використовуємо власні переклади цитат зі статей І. Франка, авторів польськомовних щоденних газет «Kurjer Lwowski», «Gazeta Lwowska» та інших цитованих польськомовних досліджень.

Мета статті – проаналізувати театральні-критичний доробок І. Франка як рецензента вистав польського театру у Львові; увести цей доробок, публікований на шпальтах «Kurjera Lwowskiego» 1888–1892 рр., у контекст польської театральні критики, в контекст усього корпусу Франкової театральні-критичної публіцистики. Йдеться про 8 статей, опублікованих у газеті «Kurjer Lwowski». Хоч їх число значно менше в порівнянні з понад 90-ма різнооб'ємними статтями про руський театр, але цей невеликий корпус публікацій стосується діяльності *інішомовного/інішонаціонального* театру, що дозволяє розглянути широту глядацького та журналістського досвіду І. Франка та підкреслити вагомість його театральні-критичного доробку.

Політичне, економічне та культурне життя Львова наприкінці XIX ст. розвивалося надзвичайно інтенсивно. Польська преса була в рази чисельніша, ніж українська, в досліджуваному періоді маємо близько 28-ми найменувань. Найважливіші з щоденних та щотижневих видань Львова – «Gazeta Lwowska», «Kurjer Lwowski», «Dziennik Lwowski», «Głos Lwowa» та ін. (Jarowiecki J., 1993).

Найважливіші теми, які висвітлювалися на шпальтах щоденних видань, – політичні дискусії, парламентські вибори, віча та збори різних політичних угруповань, дописи (тобто новини) з провінції та з-за кордону; популярними були економічні новини, реклама й скандали (з різних причин – від політичних до сварки в театрі). Новини культури, а це новини літератури, театру та музики, у відсотковому відношенні охоплювали 10–15 відсотків газетної площі (окрім спеціалізованих видань). Першість у цій ділянці посідали новини з поля літератури: часто цілі прозові твори публікувалися частинами, з'являлися й біографії авторів, поезія, літературна критика, книжкові анонси тощо. Обсяг новин зі сфери музики та театру залежав від сезону та інтенсивності показів та гастролей. Театральні-критичні публікації, в яких обговорюються ті чи інші проблеми вистав чи самого театру, здебільшого написані в жанрах анонсу, інформації, замітки, коментаря, рецензії, фейлетону. Власне, завдяки журналістській діяльності, зазначає театрознавець Ю. Бобошко, І. Франко розробляв *«різноманітні жанри й аспекти театрознавства: від рецензії на вистави та п'єси, оглядів певних відрізків драматургії та сцени, аналітичних критичних статей до ґрунтовних теоретичних та публіцистичних праць про театр та систематизованих нарисів історії українського театральні мистецтва»* (Бобошко Ю., 1966: 40). Проте, оскільки театрознавство як окрема наука в кінці XIX ст. ще не сформувалося остаточно і досліджуваний період належить до «дотеатрознавчої доби», аналізуючи театральні-критичну публіцистику І. Франка, завжди пам'ятаємо про час їх написання.

Польська щоденна газета «Kurjer Lwowski» виходила у Львові з 31 березня 1883 року. Вона була прогресивним, ліберально-демократичним часописом, де всі важливі новини знаходили належні відгуки чи коментарі, там друкувалися дискусії та полеміки на різні теми, часто завдяки позиції газети автори висловлювали

протести проти тогочасного правління намісницького уряду, читач знаходив відповіді на актуальні питання економіки, політики, які, щоправда, переважно стосувалися польської громадськості.

У колонці *Teatr* або *Z teatru* публіковано статті, рецензії та інформацію про вистави польського театру, звіти дирекції, різноманітні замітки про акторів, драматургів та людей театру. Зміни в складі дирекції газети супроводжувалися й відсутністю сталого театрального рецензента, часто статті виходили анонімно, відповідно, автор – хтось із редакції. Одним із відомих, довготривалих рецензентів польської сцени був Ян Каспрович (1860–1926), що розпочав систематичну журналістську діяльність із 1885 р. Письменник, драматург та польський патріот Я. Каспрович писав (і друкував) понад 20 рецензій щорічно.

Рецензуванням опер у «Kurjerze Lwowskim» у 90-х рр. XIX ст. займався Станіслав Мелінський. Про нього маємо дуже мало інформації. Його рецензії з'являлися час до часу і стосувалися важливих прем'єр, а особливо прем'єр за п'єсами польських тогочасних молодих драматургів.

Львівську польську сцену часто порівнювали з варшавською, а ту своєю чергою – з Паризькою (Palais Royal). Остання була найпопулярнішою і впливовою, тому її смаки поширювалися на репертуари інших театрів. Відповідно, варшавські критики, які були зразком для львівських, «вчилися» на прикладах паризької критики: статті передруковували, цитували та брали за зразок. Своєрідним гуру серед критиків був Франциск Сарсе (1827–1899 рр.), який з 1867 р. був рецензентом часопису «Temps». Статті його вільно переповідали, цитуючи окремі судження, а його називали «znakomity krytyk», зокрема саме у «Kurjerze Lwowskim» № 348 від 15.12.1888 р.

Думка варшавських рецензентів також була представлена в «Kurjerze Lwowskim», обговорювався успіх чи неуспіх постанов і в Кракові. Однак сприйняття драматургічних новинок львівською, варшавською і краківською публікою не завжди було тотожним, що теж відзначали рецензенти. Згадуючи та цитуючи уривки з рецензій, надрукованих в інших газетах, часом з інших років, рецензенти витворювали певне полемічне поле, за яким досить важко простежити сьогодні, проте воно дозволяє подивитися на ту чи іншу прем'єру, на діяльність театру загалом, у ширшому контексті.

Отже, короткий період, коли знаходимо 8 Франкових дописів про вистави польського театру на сторінках польської щоденної газети «Kurjer Lwowski», – від 1888 до 1892 рр.

Першою є замітка про естрадно-гумористичний вечір артиста польської сцени Густава Фішера в серпні 1888 р. І. Франко підписався ініціалами *Iw. Fr.*, проте її не було надруковано у франкознавчих збірниках, хоча в переліку, що його уклад М. Мороз, знаходимо запис про авторство І. Франка (Мороз, 1983: 190–191). Густав Фішер був одним із талановитих та популярних артистів, що по кілька сезонів працював у варшавському, краківському та львівському театрах. Практикував він і сольні виступи, з часом сформував свій репертуар, зібравши понад 30 монологів про простих людей, з якими трапляються звичайні історії, і ці персонажі, ці історії стали згодом відомими і популярними. Дослідники польського театру зазначають, що «найохочіше він виступав в естрадних монологах, і саме це принесло йому найбільшу популярність» (Raszewski, 1977: 219). На одному такому виступі 24 серпня 1888 р. був присутній І. Франко, і наступного дня у № 236 газети «Kurjer Lwowski» з'явився відгук про цей гумористичний вечір. Об'єктом критики в цьому відгуку є не вистава, а сольний виступ, укладений із п'яти номерів (як вказано у статті): ««п. Катамаєвський», «вчитель початкових класів старої школи», «бабця Перлмуттер», «хлоп перед судом», цього разу побачили ми два нові гумористичні твори, зокрема «Моріц, кельнер під Зеленим деревом» і «Пан Одгивальський» (Iw. Fr. [Iwan Franko], 1888: 5). Автор відгуку коротко переказує зміст нових скетчів, підкреслює, окрім розважальної, дидактичну мету: «смішні ситуації, представлені в цьому монолозі, проймають мимовільним ознобом кожного свідомого глядача. Кожна жінка, кожна мати буде вдячна панові Фішеру за виразне й точне представлення тої нещасної пристрасті» (Iw. Fr. [Iwan Franko], 1888: 5). «Нещасна пристрасть», про яку йшлося, – це гра в карти, а якщо згадати, що вечір відбувався в міському казино, то комічний ефект дійсно мав подвійну силу впливу на присутніх. І. Франко завершує свою статтю закликом: «Таких образів якнайбільше, пане Фішере, а твої гумористичні вечори окрім розваги, напевне, принесуть і чесну користь суспільству!» (Iw. Fr. [Iwan Franko], 1888: 5). Не можемо виміряти користі, але знаходимо підтвердження того, що І. Фішер довгі роки організовував подібні сольні вечори, і його персонажі мали велику популярність, особливо серед провінційної публіки. Рецензент під криптонімом *Kl* із Краківського тижневика «Nowości Piastowane» № 45, 4 листопада 1905 р. в рубриці «Kronika Lwowska» зазначає: «Всі це знають, але продовжують ходити і сміятися без кінця; бо там є чудовий, завжди свіжий жарт і гумор, бо в них є щира, архивлучно ввіймана «на гарячому» життєва правда; там наші слабкості казково вималювані з такою щирістю і таким смачним прикрашені гумором, що можна ці короткі твори Фішера назвати архитворами у своєму роді» (Kl., 1905: 14).

Вечір І. Фішера відбувся за місяць до початку театрального сезону 1888 р., а вже впродовж жовтня, коли свій сезон розпочав і польський театр, і приїхала на гастролі трупа Товариства «Руська Бесіда», І. Франко написав 12 статей, серед яких перша і єдина того року – про прем'єру польського театру. Поява на сцені «Лени» М. Ясенючка мала цікаву передісторію.

Польський театр 1887 р. після смерті директора п. Яна Добжанського отримав нових опікунів у спілці – Владислава Баронч і Целіну Добжанську (1887–1893). Кореспондент газети «Kurjer Lwowski» Альфред Носсі у статті «Кілька слів про нашу сцену» висловлював сподівання: «Нова дирекція – можливо, новий напрямок?», а також побажання: «Хотіли б ми мати сезон класичних драм, подібно як маємо оперний сезон; хочемо бачити знаменитих драматичних артистів, подібно як чуємо відомих оперних співаків.

Хочемо поруч з оригінальною комедією бачити поважні оригінальні драми; поруч із французькою драмою також норвезьку, німецьку і російську» (Носсіг А., 1887: 3). Висловлені 1887 р. сподівання реалізувалися протягом багатьох років, хоча не завжди відповідним чином, і, можливо, смаки не всієї публіки були задоволені, але репертуар польського театру відтоді поповнився п'єсами В. Шекспіра, Ж.-Б. Мольєра, Г. Ібсена, Г. Гауптмана, Г. Лессінга, В. Сарду та ін. На гастролі до Львова приїжджали знамениті артисти не лише краківського та варшавського театрів, наприклад, Гелена Моджеєвська, Юзеф Котарбінський, Гелена Марчелло, але й навіть Сара Бернар.

Проте таке спрямування багатьом не подобалося. А особливо те, що твори зарубіжних митців і літературів витісняли польську драму. Саме тому драматургічний конкурс «Warszawski Kurjer» ім. Войцеха Богуславського 1886 р, де відзначені нові польські драми отримували рекомендацію до постанови, був дуже важливим, і постановка ставала особливою подією: «Від цієї середи за тиждень буде показано «Лену», драму Ясеньчука, відзначену на драматичному конкурсі у Варшаві. «Лену» поставлено в Кракові та Варшаві з великим успіхом» (Kurjer Lwowski, 1888: 5).

Прем'єра вистави відбулася 3.10.1888 р., а вже наступного дня в тій же газеті в № 276 читачі могли ознайомитися з рецензією І. Франка. Основну увагу зосереджено на сюжеті драми «Лена». Драматург, журналіст та письменник Вацлав Карчевський, більше відомий під псевдонімом Мар'ян Ясеньчик, як вважає І. Франко, «подає нам на тлі польських, хоч досить слабо накреслених відносин, конфлікт між тим брудом і цинізмом, який панує у найвищих сферах так званої суспільної ієрархії, і чистою, поетичною жіночою душею» (Франко, Т. 27, 1980: 225). Окресливши загально, що дія розгортається логічно, окрім мелодраматичного ефектного фіналу, І. Франко підкреслює не зовсім зрозумілі мотиви поведінки персонажів: «децю важче зрозуміти, що і Янек, 25-річний юнак, не відчуває поки що свого кохання до Лени...»; «вважають занадто цинічні і маломотивовані зізнання графа Клонському про плани продажу дружини князеві» (Франко, Т. 27, 1980: 226–227). Завершується драматургічний аналіз коротким висновком: автор бачить тут «слабке вмотивування, а точніше, випадковість катастрофи» (Франко, Т. 27, 1980: 227). Невеличкий абзац написав І. Франко, характеризуючи гру акторів. Сьогодні ми можемо побачити в цьому небажання заглиблюватися в акторську гру або ж просто неуважне ставлення до неї. Проте маємо зважати на тогочасну манеру написання текстів про театр, якої І. Франко цілковито дотримувався, зіставляючи і порівнюючи акторську гру і поведінку персонажа у драмі. Було це своєрідним відповідником до сучасного нам поняття інтерпретації ролі. У «Вступі до театрології» театрознавець Єжи Адамський зазначає, що до кінця XIX ст. «театр ототожнювали з літературним твором, бо вважали, що кожна постава вірно передає зміст представленого твору, тобто драми. Зміст ідентифікували з фавбулою чи дією, з перебігом запропонованих подій» (Adamski, 1966: 10) Відповідно, коли І. Франко пише, що М. Збоїнський був «добрим шляхтичем Збродовським і зумів своєю грою захопити глядачів, зокрема у сцені вигнання доньки з дому» (Франко, Т. 27, 1980: 227), то власне має на увазі персонажа, мовляв цей персонаж, Збродовський, жив і поведився відповідно до поведінки польського шляхтича. У первісному тексті польською мовою І. Франко вживає слово «teęgi», що має п'ять значеннєвих відтінків саме в цій мові. (Inny słownik języka polskiego, Т. 7: 824) Якщо добирати український відповідник, то найбільш вдалим, на нашу думку, є слово «потужний» (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2003: 906). Відкинувши значення з механіки, маємо: «потужний – у переносному значенні: який має владу над ким/чим-небудь, справляє великий вплив на когось/щось, який має велику силу впливу, здатний хвилювати кого або що-небудь, сильно діяти на когось, на щось» а також у розмовному значенні: «товстий, великий». Отже, якщо прийняти таке тлумачення, то в новій редакції речення прозвучить так: «План Збоїнський був потужним шляхтичем Збродовським і зумів своєю грою захопити глядачів». Таке уточнення подаємо лише в цьому випадку, але загалом прочитання текстів у порівнянні з оригіналами може збагатити франковий театральний-критичний словник.

Коли І. Франко характеризує акторську гру при тім, що, на його думку, персонаж не дуже майстерно виписаний (наприклад: «симпатичну, але бліду роль Янка добре зіграв пан Воленський»), то це означає: актор В. Воленський виконав її добре, переконливо, в ній немає суперечностей.

Подаємо наші спостереження, зокрема розглядаючи рецензію на драму «Лена», ще й тому, що через рік (1889) цю драму поставив театр Товариства «Руська Бесіда» в перекладі Є. Олесницького. Авторство відгуку на виставу Руського театру належить у «Kurjeri Lwowski» також І. Франкові. Ця рецензія, з невідомої поки що причини, теж не була введена в науковий обіг його театрознавчого доробку до 2006 р. (Рой, 2006: 149–165).

У рецензії 1888 р. на виставу польського театру І. Франко зосередився на сюжеті «Лени» М. Ясеньчука, і це допомагає зрозуміти, чому він критикує вибір та виконання польської драми в Руському театрі. Мотивація вибору для І. Франка не зрозуміла, бо, «можливо, руська освічена інтелігенція («аристократія») отримує велике задоволення від того, що на сцені виступають і дискутують, говорячи по-українськи, графи і князі, а не «брудні» хлопці? Чи, може, глядачі розраховували на кращу гру акторів у «салонній» п'єсі? Щодо останнього, то видається нам, що глядачі дуже помилилися. Виконуючи аристократичні ролі, руські актори поводитись помірковано, салонно, але також цілковито шаблонно. Кожен з них вважав за свій обов'язок бути на сцені салонним, але жоден не відтворив типу; сумніваємось навіть, чи хто-небудь подумав про потребу такого відтворення» (Рой, 2006: 158). І. Франко відзначає, що руські артисти не звикли до виконання аристократичних ролей, а тому в багатьох моментах були фальшивими і смішними: «П. Гембіцький в патетичних сценах захопився і несамовито кричав. П. Янович в ролі Януша Рогоцького був зовсім

не на своєму місці. Одрозумо було видно, що цей артист більше підходить до веселих ролей жвавих парубків, ніж салонних амантів» (Рой, 2006: 159). Звертаючи увагу на гру Іванни Біберовичевої, автор рецензії вказує на невідповідність манери акторського виконання до ролі Лени. І. Франко «звинувачує» не так саму акторку, як глядачів: «особливо в драмі, рівень досконалості залежить від естетичного виховання, розвитку і розуміння публіки. Тому коли на сцені замість справжнього комізму пропонують фарс, замість реальних людей з сильними і глибокими почуттями виступають якісь манекени, це залежить у кожному разі більше від уподобань, смаку і вимог публіки, ніж від артистів і труп» (Рой, 2016: 159). Пояснення того, що акторка І. Біберовичева в ролі Лени «не виконала свою роль», підпавши під вплив глядачів, виявляє І. Франко ще і як соціолога, який дивиться на театр, що відображає своє оточення.

Зіставляючи дві рецензії, написані з приводу однієї й тієї ж драми, але у виконанні двох різних національних театральних труп, бачимо І. Франка як конкретного і дуже уважного рецензента, що має свій підхід, свою систему координат для аналізу вистав кожного театру. Драма «Лена» М. Ясенчука пройшла на польській сцені всього три рази, в репертуарі Руського театру знаходимо ще згадки про покази в номерах «Діла» за 1892 р., але достеменно кількість показів невідома.

Прем'єрна вистава «Натан Мудрий» Г.Е. Лессінга відбулася у Львові 20.03.1889 р., а в № 80 («Kurjer Lwowski», 21.03.1889) опубліковано замітку, що така важлива робота театру потребує «детального звіту». Автор-анонім обіцяв написати розлогий звіт у подальшому, і справді знаходимо у № 82 (23.03.1889) тієї ж газети фейлетон, підписаний Станіславом Блотницьким. В обох публікаціях С. Блотницький висловлює обґрунтовані критичні зауваження з приводу актора Мечислава Френкеля, який виступав у ролі Патріарха. «Щодо самої вистави, грішила вона під оглядом вивчення тексту напам'ять, а також розподілу деяких ролей. Стосувалося це, зокрема, ролі Патріарха, котру найневідповідніше довірено п. Френкелю» (St. V. [Błotnickij Stanislaw], 1890, 6). Розвиваючи далі свою думку, автор пише: «Якщо говорити загально, то скеровуємо свій закид проти слабкого опанування ролей напам'ять деякими артистами, а також проти неналежного складу виконавців, особливо ролей Даї і патріарха. Виконували їх, щоправда, майстерні актори, але зовсім в іншому жанрі; в комедії як пані Гостинська, так і пан Френкель – безцінні, але на драматичні ролі, однак, не підходять під жодним приводом» (St. V. [Błotnickij Stanislaw], 1890, 6). Як бачимо, проблема з виконанням саме ролі Патріарха виникла тому, що М. Френкель, актор характерний і відомий глядачам саме в комічних ролях, отримав роль драматичну. На думку С. Блотницького, вже сама поява цього відомого актора «в одязі понтифіка мусить попри серйозність настрою, викликати нестримну веселість» (St. V. [Błotnickij Stanislaw], 1890, 6). І. Франко бачив другий показ прем'єри, яка відбулася через три дні (22.03.1889 р.). Його рецензія з'явилася в «Kurjerze Lwowiskim» у № 83 (24.03.1889 р.) під назвою «Натан Мудрий» Г.Е. Лессінга. Зазначаючи, що склад артистів той самий, рецензент висловлює «жаль, що цього разу гра акторів мало кого задовольнила». Він вважає, що «пан Френкель хоч цього разу добре зіграв патріарха, але загримувався безбожно» (Франко, 1889: 5). В обох цитатах із замітки звучить формулювання «і цього разу», що може означати: або І. Франко брав інформацію із замітки та фейлетону свого колеги, або ж дивився перший показ прем'єри в «тому ж самому складі артистів» і сам порівнював гру та гримування актора. Невідповідність зовнішня, надмірність у гримі, який для комічних ролей зазвичай необхідний, тут зіграли проти актора М. Френкеля. Відповідальність за таке візуальне рішення ролі І. Франко покладає на режисуру: «гарні зразки того, як виглядали східні патріархи, режисура могла б знайти на ставропігійській виставі, а не повинна була фантазувати» (Франко, Т. 27, 1980: 272). Режисура та режисер наприкінці XIX ст. ще не мали такої концептуальної ролі в театрі, як у XX ст., але звертання І. Франка саме до неї як до посередника, відповідального за остаточне рішення вигляду персонажів, уже суголосне тогочасним реформаторським процесам у світовому театрі. І. Франко критикував гру не лише М. Френкеля, а й М. Шоберта (справжнє прізвище – М. Пінчук) у ролі дров'яка, Ф. Висоцького (Монастирський брат), С. Геровського (Саладин), М. Збоїнського (Натан). Виразно відчувається, що І. Франко був дуже чутливий до відтворення персонажів Лессінгових героїв на сцені. І це зовсім не дивує: знаємо, вже з 1884 р. він надумав «перекладати Лессінга «Натана Мудрого», до котрого хотів би зладити обширну передмову» (Франко, Т. 28, 1980: 451). Вже пізніше, у 1906 р., з приводу 100-річчя першої вистави «Натан Мудрий» він перекладе уривок з цієї драми Г.Е. Лессінга – «Притча про три перстені» з невеличкою передмовою (Франко, кн. 33, 1906: 528).

Наступною публікацією І. Франка на виставу польської трупи був текст про драму О. Островського «Не в свої сани не садись» (№ 44 від 13.02.1890 р., «Kurjer Lwowski»). На афіші назва вистави звучала як «Szeroka natura» (Широка натура). Стаття належить до тих текстів, які мають в собі певний розлам. З одного боку, І. Франко називає О. Островського «Шекспіром московського купецтва», але відразу за цим називає всі його драми та комедії «вартими дитячого театру». Зазначає, що всі вади драми «компенсуються правдивою характеристикою образів і справді майстерним змалюванням середовища», але вже через три абзаци читаємо, що характери в цій п'єсі «звичайні, буденні, накреслені досить блідо». Далі І. Франко каже, що О. Островському не бракує таланту, однак іронічно звучить міркування про те, як цей талант реалізується: «твір має бодай одну сцену (кінцеву) з сильним драматичним звучанням» (Франко, Т. 28, 1980: 57). У фіналі І. Франко згадує публіку, але знову ж підкреслює певну індіферентність: «Загалом вистава сподобалася, хоча й не викликала особливо захоплення». Похваливши дирекцію, яка взяла цю п'єсу до репертуару, І. Франко рекомендує все ж звернутися й до сильніших творів російської літератури, як, наприклад, «Влада темряви» Л. Толстого. Правда, пізніше, у 1892 р. в №№ 71–73, 76, 78, 79 газети «Kurjer Lwowski», у статті, яка публікувалася з продовженням під заголовком «Lew Tołstoj», про цей твір висловився категоричніше:

«занадто специфічно російський і специфічно толстовський, щоб міг бути таким зрозумілим для всієї людськості...» (Франко, Т. 28, 1980: 244).

У щоденному виданні «Gazeta Lwowska» (№ 37 за 15.02.1890 р.) фейлетон на виставу «Szeroka natura» видрукував Адам Креховецький, редактор цієї газети та театральний оглядач, який до 1900 року підписувався криптонімом ***, а потім – своїм власним ім'ям та прізвищем. Вистава за п'есою О. Островського викликала в рецензента чимало роздумів. Він присвятив їй два «підвали» на шпальтах газети, висловивши чимало зауваг, частина з них перегукується з тими нечисленними, які читаємо у І. Франка, але є й багато інших. На думку А. Креховецького, «Szeroka natura» не належить до тих високих творів, які можуть представляти російську культуру, і тому «*твір Островського зовсім не заслуговує, щоб його перекладало перо так вправне, як Альберта Вільчинського*» (***) [Krechowiecki A.], 1890: 1). Хоча автор і висловив подяку за добрий переклад, однак звернув увагу й на те, що в І. Франка, надзвичайно чутливого до мови, не прозвучало. Отже, А. Креховецький пише: «*Лише одне нас вразило прикро. Пан Віктор часто мовив про «руську людину» і «руську природу»; але ж п. Вихорев росіянин, отож про людей і природу «російську» повинен говорити, в польському перекладі*» (***) [Krechowiecki A.], 1890: 1). Уважний до мови перекладу А. Крехівський підмічає ту відмінність яка ідентифікує, вказує на розрізнення двох народів: прикметник «руський» у розумінні український, а не російський. Вистава «Szeroka natura» О. Островського швидко зійшла з польської сцени, і вже в наступному (1890–1891) театральному сезоні її не було в репертуарі.

Цього ж року, 7 листопада в польському театрі у Львові була поставлена відома п'еса «Честь» Г. Зудермана. Рецензію в газеті опублікував Ян Каспрович (криптонім *jk*) у № 311 від 09.11.1890 р. «Kurjer Lwowski». Проте коли наступного, 1891 року І. Франко написав про постанову менш відомої п'еси Г. Зудермана «Кінець Содому», то в тексті виказував досконале знання сценічного втілення «Честі», тому можемо припустити, що, можливо, бачив її. Зрештою, міг також знати завдяки «статті Альберта Дрезднера «Зміна драматичного смаку в Німеччині», написаній з приводу вистави драми Зудермана «Die Ehre» («Честь»)), що мала великий успіх у Берліні, Франкфурті та Мюнхені» (Франко, Т. 28, 1980: 47). І. Франко прочитав її для написання огляду номерів журналу Kunstwar (10 і 11 за 1889 р.) і вмістив у № 81 («Kurjer Lwowski» від 22.03.1890). Отже, через рік у № 324 («Kurjer Lwowski» від 22.11.1891 р.). І. Франко пише, що «*цьому авторові пощастило на нашій сцені. Обидві його п'еси поставлено у нас з певним успіхом: рік тому «Честь», а нині «Загибель Содому»*» (Франко, Т. 28, 1980: 207). Проте І. Франко не зараховує цю другу п'есу до найскраповіших явищ драматургії: «*Композиція п'еси грішніть значно більше, ніж композиція «Честі». Там, принаймні, ми мали сутільні контрасти – реальні і дуже захоплюючі; тут поганій світ, там – добрий, тут бека, там ляля, як у казочці для дітей. [...] Реалізм Зудермана виявляється тільки у словах, фразях, декораціях; сучасного життя, інтересів і потужного його пульсу в цій драмі й сліду нема*» (Франко, Т. 28, 1980: 210). Єдина позитивна характеристика від І. Франка – п'еса дає нагоду артистам показати свою майстерність. Варто звернути увагу на місця в тексті, де є опис вистави, а не сюжету твору. Це дає нам змогу уявити собі мізансцену з вистави поміж головним героєм Вільгельмом, його нареченою Касі Фаттенберг та іншими: «*Вільгельм як був – у фраку і без капелюха, вибігає за нею, догання і зомлілу приводить (саме так!) до своєї майстерні ... Довге сперечання, примирення, під час якого Вільгельм двічі кашляє і робить надзвичайно трагічні міни ... Стукає Крамер і вносить чи, може, привозить на сцену труп Кларці, невідомо яким чином знайдений і серед ночі витягнутий з криниці. Вільгельм робить ще трагічніші міни, посилає Касю до своєї матері; з його мін дівчина розуміє все і теж бог зна куди біжить. Тоді Вільгельм признається Крамерові, що це він звів Кларцю; той кидається на нього, хоче вдарити, та Вільгельм очуноє, кашляє, пробує намалювати Кларцю, ще раз кашляє, падає і вмирає*» (Франко, Т. 28, 1980: 209). Уривок, з якого, власне, можемо довідатися саме про перебіг дії на сцені, є дуже цінним для дослідників та реконструкторів вистави. Маємо на увазі зафіксовані такі деталі, як «у фраку без капелюха», «довге сперечання», «трагічні міни», «зомлілу приводить», «привозить на сцену» і т. ін. Також кашель таки докучав не лише персонажу: І. Франко у статті підкреслює надмірну присутність цього маркера хвороби Вільгельма. Переповідаючи сюжет, І. Франко підкреслює сильні й слабкі сторони композиції, щоб у підсумку викрити фальшивість зудерманового реалізму, що «виявляється тільки у словах, фразях, декораціях», проте, на думку автора, «сучасного життя, інтересів і потужного його пульсу в цій драмі й сліду нема» (Франко, Т. 28: 210).

Висловлене побажання І. Франка побачити інші шедеври світової драматургії (наприклад, «Ворог народу» чи «Гедда Габлер» Г. Ібсена) на сцені польського театру збулося вже у грудні того ж року. Прем'єра – «Ворог народу» Г. Ібсена на польській сцені з'явилася 18.12.1891 р.

Перша замітка надрукована у № 352 від 19.12.1891 р. («Kurjer Lwowski»), де І. Франко висловлює захоплення вибором дирекції, грою артистів, присутністю численної публіки та її бурхливою реакцією. Також відзначив автор замітки і режисуру А. Валевського, завдяки якій публіка побачила народ як «*справжню сукупність живих постатей, що рухаються, кричать і галасують кожна по-своєму, вільно, природно, а не як колекція дерев'яних ляльок*» (Франко, Т. 28, 1980: 211). У наступному, 352 номері газети (від 20.12.1891 р.) з'явився фейлетон «Ворог народу» І. Франка, де основна частина – це викладення змісту п'еси. Проте і тут зустрічаємо неймовірне захоплення виставою і вербальним відтворенням кількох моментів мізансцен, а не переказ сюжету. Це свідчить, що І. Франко розповідав нам про свої емоційні переживання під час конкретних сцен з вистави. Наприклад: «*якусь мить здається, що доктор зламаний, але він рвучко підводить голову і, діставши нарешті слово, виголошує промову»; «присутні кидаються на доктора, наче дикі звірі, і тільки завдяки зусиллям кількох приятелів його пощастило вирвати з рук юрби»; «бургомістр виходить,*

супроводжуваний енергійним плювком доктора» (Франко, Т. 28, 1980: 214–215). Отже, І. Франко переповідє мізансцени, а також цитує діалог з вистави, який йому запам'ятався. Крім того, оскільки драма має 6 відслон, а постановники нічого не скорочували, І. Франко мимовільно вказує на темпоритм перебігу вистави: «Перший акт пройшов трохи мляво і безбарвно». Високу оцінку драматургічної майстерності Г. Ібсена, про яку тут згадує І. Франко, досліджують і літературознавці, а ми лише зазначимо, що це одна із найрозгорнутіших рецензій, написаних І. Франком на театральну виставу, і свідчить це про ідейну та мистецьку силу твору, заради якої автор хотів висловитися, акцентувати хвилюючі моменти, наголосити на важливості теми.

Згадаємо також ще одну замітку І. Франка, яку він написав на польську виставу «Венеційський купець» В. Шекспіра, (№ 37, «Kurjer Lwowski» від 06.02.1892 р.). Основну увагу автор присвятив короткому ознайомленню читача з історією єврейського питання, яке В. Шекспір поклав у основу п'єси: «єврейське питання, хоч і не відчуте тогочасним християнським суспільством в усій гостроті, прикрите забобонами і упередженнями, було, проте, болісною і глибокою раною». (Франко, Т. 28, 1980: 222). Рецензент підкреслив, що «на цьому трагічному тлі автор намалював вражаючу, незабутню постать єврея Шейлока, символ цілого єврейського племені, образ, який, незважаючи на всі свої негативні якості, має також риси дуже симпатичні і здатний викликати в таких моментах наше глибоке співчуття» (Франко, Т. 28, 1980: 222). Коротко торкаючись змісту «трагічної комедії», І. Франко назвав її відомою і зазначив, що артист Г. Фішер був героєм вчора в ролі Шейлока, тому заслужив на бурхливі оплески, а всі інші актори грали також добре.

Висновки. Ім'я І. Франка належить згадувати серед польських театральних критиків газети «Kurjer Lwowski», а саме йдеться про Альфреда Носінга, Станіслава Блотніцького, Станіслава Мелінського, Яна Згоди, Зигмунта Пршибильського, оскільки, нехай і короткий час, але з певною періодичністю, зі знанням самого польського театру І. Франко писав про його вистави.

Своєю побудовою 8 проаналізованих текстів (дві замітки, три відгуки, фейлетон і рецензія) подібні до структури театральних публіцистичних статей загального корпусу доробку І. Франка. Це підтверджує існування єдиної структури в усіх театральних рецензіях І. Франка.

Аналізуючи рецензії І. Франка, зокрема на вистави «Лена» М. Ясеньчука чи «Ворог народу» Г. Ібсена, ми намагалися зазначити ті моменти, де події п'єси переказано за послідовністю мізансцен вистави, а не за текстом твору. Це дозволяє зарахувати їх до періоду формування театрознавчої доби, в якій зароджуються стиль та манера писання рецензій про театральні вистави.

Ще одним важливим об'єктом для критики був артист або ж артистичне виконання певної ролі. І. Франко бачив і оцінював гру талановитих відомих польських артистів: Феліції Стахович, Марцелі Збоїнського, Леопольда Висоцького, Марії Вислобоцької, Владислава Воленського, Станіслава Геровського, Михайла Шоберта, Мечислава Френкеля, Михайло Квєцінського, Анни Гостинської, Густава Фішера, Юзефа Хмєлінського, Адольфа Валєвського, Зоф'ї Ціхоцької та ін. Висловлюючи захоплення майстерною грою, критик обов'язково притому відзначав «якісь дрібні недоробки», найчастіше вживав такі слова для окреслення гри: «вдало», «блїдо», «добре», «старанно» тощо. Гру артиста чи артистки І. Франко оцінював через призму сприйняття персонажа, підтверджуючи тезу про первинність авторського трактування (драматурга). Не можемо стверджувати, що І. Франко постійно відвідував всі вистави польського театру, але його обізнаність і глядацький досвід додавали йому переваги під час написання аналітичних абзаців у замітках, фейлетонах чи статтях, допомагала бачити не лише відповідність до літературного персонажа, але й відповідний (вдалий) розподіл ролей, виконавську майстерність актора в різних ролях.

У польському театрі цього періоду режисер відповідав за перебіг вистави в цілому та масові сцени. У виставі «Ворог народу» Г. Ібсена, наприклад, І. Франко відзначив роботу режисера, вдало організовані В. Валєвським масові сцени. Проте такий аналіз та міркування про режисерську роботу в рецензіях І. Франка та інших рецензентів газети «Kurjer Lwowski» були скоріш винятком, аніж правилом. Посада режисера і його обов'язки, як зазначають тогочасні критики, найчастіше зводились до того, щоб стежити за входом і виходом артистів на сцену. Збігнев Рапєвський, історик польського театру, говорить як про один з тогочасних обов'язків режисера – пильнувати, щоб будь-які інтерпретації (маються на увазі мистецькі) відповідали раз і назавжди встановленому трактуванню п'єси (Raszewski, 1977: 143). Польський театр у Львові кінця XIX ст. перебував у добі дорежисерській. Функції режисера як інтерпретатора тексту лише приходили у світовий театр. Варто відзначити, що той діалог, який розпочала професійна журналістика в періодичній пресі з дирекцією театру, мала вплив на формування репертуару, а також і на мистецько-сценічні рішення. Подібне відбувалося у львівській польській пресі в діалозі з польським театром. Бачимо в текстах І. Франка, що візуальне рішення, гримування, вивчення ролей напам'ять, акторські пристосування (і сам репертуар) – це питання, які рецензент піднімав, і щоб їх вирішити, тобто якимось на них (і за них) зреагувати, все частіше з'являлася відповідальна особа, до якої можна звертатися чи скаржитися, – режисер.

Відсутність опису декорацій у рецензіях І. Франка, так само як інших театральних критиків газети «Kurjera Lwowskiego», також збігається із загальною тенденцією в манері рецензування. Театрознавець Єжи Адамський називає це помилкою того часу, адже без уваги «залишалось те, що навіть незначна заміна в акторському складі надає поставі іншого змісту, іншої барви, витворює іншу ауру, інші настрої, провокує нові асоціації. Подібний наслідок викликає заміна стилю і різновиду декорацій, світла, музичного супроводу, темпу і ритму постави» (Adamski, 1996: 10).

Рецензії І. Франка на вистави польського театру у Львові є важливою частиною в дослідженні його театральних критичних доробку. Ці рецензії свідчать про його досвід у театральній справі, який давав

можливість порівнювати польський та руський театри, зіставляти репертуари, вимагати від виконавців кращих результатів, помічати різні тенденції та реально дивитися на можливості тієї чи іншої трупи, на потреби глядача. Адже досвід перегляду вистав різних театрів – це надзвичайно важливий фактор у становленні та формуванні думки театрального критика.

Список використаних джерел:

1. Adamski J. Wstęp do teatrologii. Warszawa, 1996. S. 183.
2. Inny słownik języka polskiego: U 2 t. Warszawa, 2000. T. 2. S. 1424.
3. Kraków – Lwów : książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX w. / pod red. Jerzego Jarowieckiego. Kraków, 1996. T. 3. S. 98–116.
4. Kl. Kronika Lwowska. *Nowości Ilustrowane*, 4 listopada 1905. № 45. S. 14.
5. Krechowecki A. Szeroka natura, *Gazeta Lwowska*. 15 lutego 1890. № 37. S. 1.
6. Nossig A. Parę słów o naszej scenie. *Kurjer Lwowski*. 9 kwietnia 1887. № 99. S. 3–4.
7. Raszewski Z. Krótka historia teatru polskiego. Warszawa, 1977. S. 279.
8. Sprawozdanie dyrekcji teatru hr. Skarbka. *Kurjer Lwowski*. 9 września 1889. № 250. S. 3–4.
9. St. B. (Błotnickij Stanisław). Teatr. *Kurjer Lwowski*. 23 marca, 1890. № 82. S. 5–6.
10. Z teatru. *Kurjer Lwowski*, 23 września 1888. № 265. S. 5.
11. Бобошко Ю. Іван Франко – основоположник українського наукового театрознавства. *Театральна культура*. Київ, 1966. Т. 2. С. 39–53.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Ірпінь, 2003. С. 1440.
13. Галушко М. Українська преса Львова XIX ст. та 1900–1919 рр. : особливості становлення, основні показники й тематико-типологічні аспекти розвитку. *Зб. пр. н.-д. центру періодики*. 2004. Вип. 12. С. 3–26.
14. Мороз М. Бібліографія творів І. Франка 1874–1964. Київ, 1966. С. 445.
15. Мороз М. До питання атрибуції творів І. Франка в газеті «Kurjer Lwowski». *Питання текстології творів І. Франка*. Київ, 1983. С. 188–217.
16. Рой У. Театральні рецензії Івана Франка в газеті «Kurjer Lwowski». *Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство*. Львів, 2006. Вип. 6. С. 149–165.
17. Франко І. Збір. тв. : У 50 т. Київ, 1976–1986.
18. Ярема Я. Хронологія життя і творчості Івана Франка. Львів, 2006. С. 240.

References:

1. Adamski J. (1996). Wstęp do teatrologii. Warszawa. С. 183.
2. Inny słownik języka polskiego: U 2t. T.2. Warszawa, 2000. С. 1424.
3. Kl. (1905). Kronika Lwowska. *Nowości Ilustrowane*. № 45. S. 14.
4. Kraków – Lwów : książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX w. [T. 3] / pod red. Jerzego Jarowieckiego. Kraków, 1996. S. 98–116.
5. Krechowecki A. (1890). Szeroka natura. № 37. S.1.
6. Nossig A. (1887). Parę słów o naszej scenie. *Kurjer Lwowski*. № 99. S. 3–4.
7. Raszewski Z. (1977). Krótka historia teatru polskiego. Warszawa. S. 279.
8. Sprawozdanie dyrekcji teatru hr. Skarbka. *Kurjer Lwowski*. 1889. № 250.
9. St. B. [Błotnickij Stanisław] (1890). Teatr. *Kurjer Lwowski*. № 82. S. 5- 6.
10. Z teatru (1888). *Kurjer Lwowski*. № 265. S. 5.
11. Boboshko Yu. (1966). Ivan Franko – osnovopolozhnyk ukrainskoho naukovooho teatroznnavstva [Ivan Franko is the founder of Ukrainian scientific theater studies]. *Teatralna kultura*. K. T. 2. S. 39–53.
12. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Irpin, 2003. S. 1440.
13. Halushko M. (2004). Ukrainska presa Lvova KhKh st. ta 1900 –1919 rr.: osoblyvosti stanovlennia, osnovni pokaznyky y tematyko-typolohichni aspekty rozvytku [Ukrainian press of Lviv of the XIX century. and 1900-1919: features of formation, main indicators and thematic-typological aspects of development]. *Zb. pr. n.-d. tsentru periodyky*. Vyp. 12. S. 3–26.
14. Moroz M. (1983). Do pytannia atrybutsii tvoriv I. Franka v hazeti «Kurjer Lwowski» [On the question of attributions of I. Franko's works in the newspaper ж«Kurjer Lwowski»]. *Pytannia tekstolohii tvoriv I. Franka*. K. S. 188–217.
15. Moroz M. (1996). Bibliohrafiia tvoriv I. Franka 1874–1964 [Bibliography of works by Ivan Franko 1874–1964]. K. S. 445.
16. Roi U. (2006). Teatralni retsenzii Ivana Franka v hazeti «Kurjer Lwowski» [Ivan Franko's theatrical reviews in the newspaper «Kurjer Lwowski»]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia mystetstvoznavstvo*. Lviv. Vyp. 6. S. 149–165.
17. Franko I. (1976–1986). Zibr.tv.: U 50 t. K.
18. Iarema Ya. (2006). Khronolohiia zhyttia i tvorchosti Ivana Franka [Chronology of the life and work of Ivan Franko]. Lviv. S. 240.